

pen csak kevesen, hogy a lélektani dráma a szülők életvitelének léhaságát s egyben az utódoknak az elődök ostobasága következtében szükség-szerű torzulásait is leleplezi. Vilantnak, az álmodozó nyomoréknak az öngyilkossága moralista vádirat a bűnös hagyományok valamint az új életviszonyok buta konformizmusa ellen.

Az új nemzedék talajtalanságérzése, súlytalanságproblémája több szövegnek is a középpontjába kerül. Az írók hozzáállása azonban többnyire játékos-ironikus, minthogy szellemességgel igyekeznek felülmúlni az általuk is megélt vitatható értékű jelenségeket. A viszonylagosság, az esetlegesség élménye legalább két novellában tónusmeghatározó. Branko Vujaklija *Éjszakai vasútállomása* fiatal életek tartalmatlan alkalmi kapcsolatáról szól, csupán külsőségeket és közhelyeket közöl, a „bárhol bárkikkel előfordulhat” gondolatát sugallva. Ehhez Tasko Georgievszki *Megveszekedett hajnali lovak* című novellája áll legközelebb, melyben a külföldre vándorlás, illetve az itthonmaradás hangulatnak, alkalmi rokon-szenvnek a kérdése csupán, annak ellenére, hogy az ország elhagyásának szándéka mögött megjelölt társadalmi ok áll. Ugyanitt említhető meg az az ambivalencia is, mely Olivera Nikolova *Szombat este* című novellája hősnőjének tudatvilágára jellemző. A megmerevedett új viszonyok és szokások kikökkentenek, ellenszenvet váltanak ki, rossz közérzetet eredményeznek, ugyanakkor azonban vonzóerejük is van, úgyhogy lehetetlen kitörni bűvös körükből. Ez azonban, miként Borisz Visinszki történetében tapasztalható, ironikus látásmódhoz is vezethet, különösen akkor, amikor a novella a felelős társadalmi pozícióban levő ember lelkiismereti problémáit és szorongásait álomként tárgyiasítja, de ott is, ahol az emberélet iránti közöny groteszk formában válik szemléletessé.

A gyűjteményben nincsenek nehézkes konstrukciók; a válogató szempontjai között az olvashatósság is szerepel.

VAJDA Gábor

A REGÉNY BEGYAKORLÁSA

Grendel Lajos: *Éleslövészet*. Nem(zetiségi) antiregény, Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1981.

Jót röhögtem, amikor elém állt a festő, hogy le akarja írni a *Hajnali háztetők* című festményének a történetét, amin nincsenek is háztetők, csak egy hegedülő férfi meg két nőalak. Elég homályosan. Panaszkodott, hogy belegabalyodott a mesébe. Mondtam neki, hogy „höhöhö”. Megnyugtattam közben: „Így csinálják a modern regényírók is.” Vagyis, „csak zagyvöld össze jól”. De aztán megsajnáltam, olyan tanácstalanul nézett rám. Mondtam neki egy-két útbaigazító szót. Olyasmit, hogy az elején kell kezdeni és „semmi körülbelül”. „Pontosan, napra, órára.” „Írd

le a dátumot, írd le, hogy első fejezet...” Ilyeneket mondtam neki, és megnyugodott. Valahogy aztán kibogozta a mesét.

Nem azért adtam neki ezt a tanácsot, hogy lerázzam a nyakamról. A tapasztalat beszélt belőlem. Én is így csináltam, amíg regényt írtam. Odaírtam a dátumot, odaírtam, hogy első fejezet, és akkor elindult. Ez volt a fontos mindig. Hogy ez az indulás egészen pontos legyen, napra, órára.

Hogy mért mondom múlt időben? Hiszen még élek. Csakhogy nem-igen írok regényeket. Valahogy leszoktam róla. Írok, írok, és akkor kiderül, mégsem egészen pontos (napra, órára) az indulás, nem is biztos, hogy első fejezet. Elkedvetlenedek. Mert mégsem szeretem nagyon az olyan összezaggyvált regényeket. Még ha én csinálom, akkor sem. Nincs hozzá kedvem. Valamit nem hiszek el benne, és akkor értelmetlenné válik az egész. Lassan lekopott rólam a regényírási hajlam. Várom, várom, hátha beugrik nekem, hogy akkor már inkább *megfestem* valamelyik regényemet, amint annak a festőnek is beugrott, hogy megírja a festményt. Csakhogy nincs hozzá felszerelésem. Illetve, van, mert szépen mindent bevásároltam, állványt nem is kellett venni, itt maradt, nem is tudom, hogy ki hagyta itt; sok szép holmit vásároltam be, ilyen meg olyan festéket, vásznat, ecsetet, néhány jó kínait is. Csak még nem jöttem rá, hogy honnan kell kezdeni. Úgy látszik eléggé összefüggnek a dolgok. Mármost a kezdetén. Abban, hogy „semmi körülbelül”, hogy „pontosan, napra, órára”. És ha a regénnyel nem jön be, akkor mért jönne be a festmény-nyel?

Mi marad más, mint a regényolvasás!? Elég nagy tapasztalatom van a regényírásban, tudom, hogy milyen nehéz, azt is, hogy milyen könnyű úgy szépen elvonulni mellette. És ha már elolvastam, akkor mondok is valamit ezekről a regényekről. A tapasztalataim alapján persze. Nem is olyan egyszerű. Mert nem azokat a regényeket keresem, amelyek az én regényeimre hasonlítanak, nem „pótcselekvés”, amit én ezekről a regényekről mondani akarok, mert nem regényírás helyett mondom. Egyszerűen azért beszélek a regényekről, mert regényírói múltamból van némi tapasztalatom, hogy „mi a regény”. Ennyi az egész.

És mindjárt itt van ez az *Éleslövészet*. Kicsit jól is esett nekem, amikor megláttam ezt a címet, az alreálra emlékeztetett, a katonaiskolára, mert a katonák mennek éleslövészetre. Gyakorlatokon, a „begyakorlás” céljából. Gyorsan el is olvastam a könyvet. És akkor félretettem néhány hónapra. Ez se egészen igaz, csak utólag derült ki, hogy így történt. Az az igazság, hogy kölcsönadtam a könyvet, hátha a kölcsönző kedvet kap írni róla, mert érdemes beszélni erről a regényről. Csakhogy más dolga volt, és aztán visszakerült a könyv hozzám, újra a címe, újra az a gyakorlat. Meg kellett nézni ismét, hogy mi van benne. Közben megtudtam egy-két dolgot a szerzőről is, de hát ez igazán mellékes körülmény. Vagyis, félreteendő, elhanyagolható, mégis valahogy szükséges körülmény. Mint az, hogy legyen zsebkendő a zsebemben, ha náthás sem va-

gyok. A biztonság kedvéért. Valahogy az is ide tartozik, hogy tudjam a múltamat, akkor is, ha eszembe sem jut előszedni.

És ezzel ki is lőttem a regényt meghatározó *kulcsszavakat*. Célozni, lőni; múlt, jelen... Általában így van ez a regényekkel, mindegyik céloz, néha lő is — ha kell; van bennük múlt és jelen, nagyon gyakran egymásra is uszítja őket a nemes regényíró, csak jól nézzék meg egymást, lépjenek is egymás gyomrába, így valahogy „értelmezhetik” egymást. S persze, van még valami. Ez a célzás, a múlt és jelen egymást tükrözése jól *megmártogatva* valami érdekes, lehetőleg érdekes történetben, vagy olyasmiben, ami történetnek látszik, netán a történet helyett áll.

Ezzel aztán Grendel Lajos (1948) csehszlovákiai magyar író *Éleslövész* című regényének a „közepében” vagyok, ha — mint mondtam — minden regénnyel így van. Csakhogy mindezen most egy kicsit sarkítani (meg finomítani) kell. Az *Éleslövész*tben bőven fordulnak elő katonák és háborúk, Musztafa bég — hány ilyen Musztafa bég van környezetünk regényirodalmában? — csapataitól kezdődően. Vagy még korábbról is? Lényegében mindegy, hogy honnan kezdte Grendel számolni a csapatokat, a bevonulókat, a kivonulókat... „Városának” — szülővárosa? — hét évszázados története van. Ezt elég nyomatékosan hangsúlyozza. Ebből számomra nem is egészen a hét évszázad a fontos, hanem az, hogy ez a „város” a regény színhelye és ettől kezdődően már úgy érdekel, hogy jó színtere-e a regénynek, más szóval vajon elég zárt és nyitott ahhoz, hogy utcáin, szobáiban, rejtekhelyein ez a *regény* — egészen pontosan az *Éleslövész*t című regény — „otthon” lehessen. *Erre* pedig egészen jó színhely ez a város. És kell is hozzá az a hét évszázad, kell hozzá az a minden város alatt rejtőző alagútrendszer is, s kell hozzá az a nagy mennyiségű *idézet* leírás, feljegyzés a múltból, ami megint minden város tudatában kitüntetett helyen van... Pedig nem *erről* szól Grendel Lajos regénye. (Senki se higgye, meg akarom mondani, hogy *miről* szól. Ezt a regényíró nagyon pontosan megmondta, nem is kellett hozzá több, mint 140 jó levegősre szedett könyvoldal.) A nem *erről* szól ebben az esetben azt jelenti, hogy mindez nem más, mint a regény *háttérre* kiszélesített színtere, vagyis egy sor alapvető feltétel ahhoz, hogy regény szülessen.

Érdemes lesz most egy pillanatra megállni a regény „felépítésénél”. Három „leszámolásból” — fejezetből? — áll a regény, egy *történelmi*, egy *irodalmi* és egy *végző* leszámolásból. Mindegyikhez egy szépen megrajzolt alma tartozik. Másol is előfordul ez az almarajz, elég gyakran. Mintha az almát venné célba. Allitóltag valaki a történelemben már megcélzott így egy almát. De nem Grendel Lajos városában, ha ez említésre méltó körülmény. De tegyük most félre az almát, a célba vett almát, a borító piros almáját... Nem *erről* szól Grendel Lajos regénye. Nem az almáról.

A három „leszámolás”. Az elsőben („történelmi”) „az Olsavszky-ház-

ban talált tekerccsek nehezebben értelmezhető szövegréseit” közli a regény a szükséges kommentárokkal, néhány utólagos belemagyarázással, bár a tekerccsek alapvető problémáját, hogy vajon a *talpnyalás* vagy az *irónia* szándéka dominál-e a tekerccseket író ismeretlen történelmi feljegyzésekben, a regény nem oldja meg, és jó, hogy nem oldja meg. Gondolkodjon az olvasó. Bár, ha egy kicsit valóban gondolkodik az olvasó, azt is könnyűszerrel megtudhatja, hogy a *tekerccseket idéző elbeszélő* jobban szeretné az iróniát az olvasó figyelmébe ajánlani, még annak az árán is, ha ezáltal némileg szebb képet festene a múltról, a múltat megörökítő ismeretlenről és egyáltalán mindazokról, akik ezt-azt megörökítettek, feljegyeztek tekerccsre, könyvbe, regényben... Mert az ismeretlen mellett az idéző elbeszélő még néhány dokumentumra hivatkozik, egy holland követ helyszíni jelentésére, a bég testét közelről látó lányok elbeszélésére, bizonyos Somogyi Juhász Péter beszámolójára, és — természetesen — a nagyapjára... Végül persze kideríthetetlen, hogy mennyire hitelesek ezek a dokumentumok. De miért is kellene kideríteni? Például nagyon fontos fejezete a regénynek a nyúl vadászat legendája, és külön történet az a hosszú allegorikus felépítésű *idézet* — az egész fejezetrész idézőjelben! — a városi méltóságok nyugalmat hozó abszurd rendelkezéséről... Kicsit talán túl „szimbolikus” is ez a részlet, de dokumentumként áll itt, és a dokumentumokat nem szabad se csonkítani, se újraértelmezni, *csak* közölni szabad. Még akkor is, ha valahogy „túlbeszél” a regényt. Jobb egyszerűen *hitelesnek* tekinteni és nem bocsátkozni kommentálásba.

A második („irodalmi”) leszámolás hőse az *elbeszélő*, ugyanaz, aki a „történelmi” leszámolás során oly bőven, bőségesen idézett korhű dokumentumokból és csak egyszer-kétszer fordult elő személyesen, néhány jól időzített párbeszédet közölve, mondjuk a szüleivel és egyszer egy blokkház tizenkettedik emeletén, amíg pirítósa ken egy gerezd fokhagymát... Nem félénk ez az elbeszélő, és az idézett dokumentumokat is elég fölényesen (ironikusan?) kezeli, bár egy helyütt egy zavaró körülményről is beszámol, arról nevezetesen, hogy a „különféle felületek között hiányoznak az érintkezési pontok” — ezek a különféle „felületek” nyilván a város, a regény színtere hétszáz éves történetének különféle időszakokból származó dokumentumai — és hogy ez miért zavaró körülmény, azt is elmondja: „mintha mindenki más történetet írna, s nem ugyanazt a történetet írná *másképpen*.” (A kiemelés az *elbeszélőé*.) Ebből *mintha* a született regényíró felháborodását olvashatná ki a figyelmes olvasó, hiszen — tudvalevően — a született regényíró éppen azért „született”, mert az ilyen „különféle felületek” között *megtalálja* az érintkezési pontokat, és gyakran nincs is más gondja, mint hogy ezeket az érintkezési pontokat jól megjelölje. Ez is olyan szabály, mint az, hogy „semmi körülbelül”. Ha ezt tudja a regényíró, akkor nemigen érheti meglepetés... Úgy látszik azonban, hogy az *Éleslövészet* elbeszélője

éppen azért, mert ezt és a többi szabályt is nagyon jól ismeri, nem akar regényíró lenni... Unja az érintkezési pontokat feltáró és a körülbelült kiiktató regényírást. Legalábbis az „irodalmi” leszámolás, a második fejezet tanulsága — dehogyan tanulsága! —, ismétlődően visszatérő „jelmondata” szerint: „Ha az elbeszélő regényíró volna...” „Ha az elbeszélő regényt írna...” Így hangzik ez a — prózaszöveget (ironikusan?) ritmikussá formáló — jelmondat. Vagyis, az elbeszélő nem ír regényt, nem érdekli a regényírás, nem is tesz úgy mintha regényt írna... Persze tapasztalatból tudom, jó az elbeszélőnek úgy eljátszadozni az ilyesmivel. Úgy tenni, mintha... Csakhogy, miközben így játszadozók, elég repesve figyelheti, hogy mi jön ki ebből. Mert végül mégiscsak Őki kell jönni valaminek. Például egy *nem* (...) *antiregénynek*, ahogyan a cím alá — lehet, hogy nem az „elbeszélő”, hanem Grendel saját kezűleg — odaírta ezt a „műfaji meghatározást”. Nem nagyon tudok mit kezdeni ezzel a „műfajjal”, bár elismerem, a modern regényírás „jól zagyváld össze” képlete szerint íródott fel. Mert a nem antiregény az regény, ha jól értem. Tehát az *Éleslövészet* regény az ismétlődőve visszatérő jelmondat ellenére. Vagy azzal együtt. Így talán pontosabb. Mert nem a regényírás *elhárítása* a „Ha az elbeszélő regényt írna...” Ellenkezőleg. Lehetőség a regényírásra. És ennek a lehetőségnek az értelme (lényege?) abban mutatkozik meg, amit a műfaji meghatározás zárójelbe tesz és én is csak kipontoztam. Abban, hogy „nem(zetiségi) antiregény”. Ez a zárójeles rész, leválasztva az első szótagról, az *Éleslövészet* szellemi (csakhogy ne maradjon le) és történelmi, társadalmi feltételeit határozza meg, azokat a körülményeket, amelyek között ez a regény *csak így* lehetett regény, csak így állhatott össze benne múlt és jelen, csak így rímelhetett rá a történelmi dokumentumokat idéző elbeszélő a *regényt nem író* elbeszélőre, csak így — *hiányként* — mutatható meg a különféle felületeket kapcsoló „érintkezési pont”, vagy az, hogy ez ugyanaz a történet, csak *másképpen*. De miért csak ez a lehetőség? Mert az összes többi szívfacsaróan szentimentális lehetne csupán, külsődleges ott, ahol csak a *belső* lehet érvényes és elviselhetetlenül tradicionális, kenetteljesen erkölcsös ott, ahol regénynek kell lennie. Így válaszol a második leszámolás, az „irodalmi” az első, a „történelmi” hívószavára: regénnyel, aminek esze ágában sincs regény lenni, és éppen ezért „nem (...) antiregény”, valamint ezért „nem (zetiségi) antiregény”.

Minden történetnek van tanulsága, mondják, akik nem írnak és csak ritkán olvasnak regényt. Az *Éleslövészetnek* is van egy harmadik fejezete, a „végső leszámolás”. Leszámolás a dokumentumokat idéző elbeszélővel és a regényt nem író elbeszélővel, de úgy, hogy ezáltal a regénnyel is leszámol(nak). A leszámolás itt egyszerűen azt jelenti, hogy vége. Hogy valahol abba kell és abba is lehet hagyni. Mert tovább már nem mondható, ami utána következhetne, az már fölösleges „ráadás” lenne... De mire való ez az eleve feleslegesnek mondott *ráadás*? Arra, hogy

a regény mégiscsak túlélte önmaga megszüntetését. Vagy arra, hogy a város, a regény színtere is túlélte a hétszáz évet... Ennyi optimizmus azonban nincs az *Éleslövészet*ben. Ha lenne, akkor a regény menthetetlenül belesüppedne abba a bizonyos kenetes erkölcsösségbe. Mást jelent ez a *ráadás*. Valamit, ami menthetetlenül kívül van a regényformán és kívül ennek a regénynek a történetén is. Valahol egy *másik* múltban például. Másféle dokumentumok között, másféle idézésformák rendszerében. Gondoljunk arra az elmebeteg fiúra, aki az anyja halálos ágya mellett „megszállott és infantilis buzgósággal” tart rendet, vagy Szomolányi úrra, aki „hadat üzneve esőnek, szélnek” „újra meg újra” meggyújtja a bombatámadás áldozatainak koporsóján „a gyertyákat és mécseseket”, míg rá nem rivallnak: „Feküdj már bele!” Ezek a példák. Azt mondja az elbeszélő, hogy a *pesszimizmus* ellenpéldái. Ha így lenne, akkor itt valahol kellene keresni a tanulságot is. Csakhogy, mire való ez a keresés, mikor nincs tanulság, legalábbis nincs *olyan* tanulság. Ami mondjuk derűlátó lenne vagy reményteljes. Olyan kenetes... Nincs ilyen tanulság. Vége van a regénynek. A *ráadás* már nem a regény. Az egy másik történet. Gondolkodjon felőle, aki nem regényíró. És nem elbeszélő. Tehát nem Grendel Lajos.

Igen, csakhogy mi van azokkal a szabályokkal, amelyekkel a festőt útbaigazítottam? Hogy az elején kell kezdeni, semmi körülbelül?

Az *Éleslövészet* is az elején kezdődik, láthattuk, az elején fordul elő Musztafa bég és más méltóságok, és a végén van a nagy temetkezési jelenet. Hogy ez nem egészen a történet időrendje? Csak félig-meddig? „Höhöhö”, mondhatnám, ahogyan a festőnek is mondtam. Mert egy kicsit unom már újra elmondani, hogy az a bizonyos *időrend* nem az igazi *rend*; hogy ez lényegében két dolog. Az idő van, mert múlik, és közben ez történik, az történik. Mindenféle „viszontagságok”. És van a rend, amit azért valakinek össze kell hozni, például az elmebajos fiúnak, Szomolányi úrnak és — természetesen — az *Éleslövészet* regényt írni nem tudó elbeszélőjének. Valamiféle rendet. A haldokló szobájában, a temetkezési szertartáskor, abban a bizonyos történelemben, amelyben a „különféle felületek” egyre csak nem akarnak találkozni, pedig ugyanaz a történet, mindig ugyanaz, csak *másképpen*.

Az *Éleslövészet* azért jó *regény*, mert a jól összezagyvált viszontagságok között rendet teremtett és eközben a regényt nem író elbeszélő húzta meg az időrendet. Betartotta tehát a festőnek adott tanácsokat, az elején kezdte a történetet: „Pontosan, napra, órára.”

SZEBEK Miklós